

no
vem
ber
music
FESTIVAL

Ensemble Modern o.l.v. Enno Poppe

Vrijdag 8 november
Verkadefabriek Grote Zaal
20.45 – 22.00 uur

Enno Poppe - *Scherben*

Iris ter Schiphorst - *Assange - Fragmente einer Unzeit*
(wereldpremière, compositieopdracht van Ensemble Modern en Muziekgebouw aan 't IJ)

Zeynep Gedizlioğlu - *Nacht* (wereldpremière)

György Ligeti - *Pianoconcert*

Bezetting

Dietmar Wiesner - dwarsfluit
Christian Hommel - hobo
Jaan Bossier - klarinet
Johannes Schwarz - fagot
Saar Berger - hoorn
Sava Stoianov - trompet
Uwe Dierksen - trombone
Hermann Kretzschmar - piano
Ueli Wiget - piano
David Haller - slagwerk
Rumi Ogawa - slagwerk
Rainer Römer - slagwerk
Jagdish Mistry - viool
Giorgos Panagiotidis - viool
Megumi Kasakawa - altviool

Eva Böcker - cello
Michael M. Kasper - cello
Paul Cannon - contrabas
Norbert Ommer - geluidstechniek

Enno Poppe - dirigent
Sarah Maria Sun - sopraan (Assange - Fragmente einer Unzeit)
Imri Talgam - piano (Pianoconcert)

Dit wereldberoemde ensemble komt voor de eerste maal naar November Music. In dit concert geeft Ensemble Modern een overzicht van ontwikkelingen in het componeren voor ensembles de afgelopen veertig jaar. Tegelijkertijd laten we zien hoe we onszelf ontwikkeld hebben, door hoogtepunten uit ons repertoire te combineren met werken die onlangs voor ons geschreven zijn, aldus de artistiek leider het ensemble.

Ensemble Modern werkte in nauwe samenspraak met György Ligeti in zijn laatste periode. Zijn Pianoconcert wordt gezien als het stuk waarin Ligeti alle stilistische ontwikkelingen sublimerde die hij toen doormaakte. Als tegenhanger voor deze twee eerdere werken voert het ensemble wereldpremières uit van twee vrouwelijke componisten, Iris ter Schiphorst en Zeynep Gedizlioğlu. De compositieopdrachten voor Ter Schiphorst en Gedizlioğlu zijn onderdeel van een serie van zeven werken die Ensemble Modern laat schrijven door vrouwen. Eerder dit jaar ging een stuk van Birke Bertelsmeier in première. Volgend jaar komt nieuw werk aan bod van Ashley Fure, Anna Korsun, Elena Mendoza en Shiva Feshareki.

Enno Poppe: Scherben (2000/01)

Een *Fremdkörper*, een object dat ergens niet thuishoort, dat is het uitgangspunt van 'Scherben'. Voor Enno Poppe leidde de vraag wat wel en wat niet thuishoort in een muzikaal samenhangende context, rechtstreeks naar de essentie van beslissingen die gemaakt worden op grond van esthetiek. "Want er is altijd sprake van een zekere samenhang, om het woord 'stijl' uit de weg te gaan", zegt hij. "Het publiek zal altijd een samenhang veronderstellen, ook wanneer ongelijkwaardige elementen op vernuftige wijze bij elkaar geplaatst zijn. Het ongerijmde is geen kwestie van het materiaal dat je gebruikt, maar van de context. In een microtonale omgeving klinkt een piano vals. Voor ik een element bedenk dat ergens niet thuishoort, moet ik dus eerst bepalen wat wel thuishoort. In een stuk voor piano en kartonnen doos is het karton geen *Fremdkörper*, maar is het onderdeel van de systematiek van het stuk. Pas als in een stuk duidelijk is wat er onderdeel van uitmaakt, is het mogelijk elementen te herkennen die van buitenaf binnengedrongen zijn. Het blijft een uitdaging om door de muur van samenhang te breken. Al jaren wordt mijn componeren gekenmerkt door werk aan systemen. Dat houdt in dat ik ordeningen van materiaal of compositietechnieken (al zijn er ook andere systemen denkbaar) niet zomaar toepas om een stuk te produceren. Ik ben eerder geïnteresseerd in processen waar de systemen aan onderhevig zijn: ontstaan, bestending of vervloeiing. Veel van mijn stukken zijn gebouwd op processen waarvan de regels, wanneer ze toegepast worden, vanzelf tot een uitkomst leiden."

'Scherben' is bijzonder streng geconstrueerd. Poppe heeft daarvoor gebruik gemaakt van een vierkant van elf bij elf, waarin hij de onderdelen nummerde van 1.1 tot 11.11. Elk deel duurt vijf en een halve seconde. Delen die uit dezelfde twee cijfers bestaan, zijn min of meer gelijk aan elkaar. Zo ontstaat een bont stuk vol abrupte onderbrekingen, overgangen, contrasten en onvoorspelbare herhalingen. Hoe strikt Poppe ook geweest mag zijn in het bedenken en toepassen van dit systeem, het resultaat doet sterk denken aan een dolgedraaid blaasorkest. De titel verwijst naar de korte duur van de fragmenten.

Iris ter Schiphorst: Assange - Fragmente einer Unzeit (2019)

Het is zonder meer duidelijk waar Iris ter Schiphorst haar nieuwe compositie op inspireerde. Maar het werk gaat niet over de persoon Julian Assange, en over wat er met hem gebeurd is, zegt ze. “Als componist schrijf ik altijd over onderwerpen die me bezighouden. Assange staat voor iets dat veel groter is dan hijzelf: de bedreiging van persoonlijke vrijheid. Dat is een wereldwijde tendens, die zich niet beperkt tot landen die we er gewoonlijk mee associëren, zoals China en Arabië, maar ook in democratieën, zoals de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. Terwijl gevoelens van onzekerheid en onrust groeien, zoeken mensen hun heil in ‘sterke mannen’. Tegelijkertijd zie je dat bepaalde stemmen het zwijgen opgelegd krijgen. Rationele argumenten die gebaseerd zijn op feiten, overstemd worden door emoties, door argumenten van de onderbuik. Daar hebben we de chaos rond de Brexit aan te danken. We leven in wat ik een *Unzeit* zou willen noemen. De vraag is hoe je deze zaken in muziek om kunt zetten.”

Dat doet Ter Schiphorst enerzijds door het gebruik van gesampled fragmenten uit het nieuws. Daarnaast bestaat de muziek uit een groot aantal afzonderlijke bewegingen die door elkaar lopen. Die beweeglijkheid heeft geen doel of richting. Al die energie leidt tot stilstand. De zangeres heeft daarin een rol die vergelijkbaar is met het koor in klassiek Griekse tragedies. “Ze ondergaat wat er in de muziek gebeurt”, zegt Ter Schiphorst. “Dat uit ze niet in woorden, maar in klanken en vocalises. Zo verklankt ze dat we geen woorden meer hebben waarin we ons kunnen uitdrukken. Wat mij met dit stuk voor ogen staat, is dat mensen in beweging komen, op nieuwe gedachten gebracht worden.”

Zeynep Gedizlioğlu: Nacht (2019)

In dit stuk stelt Zeynep Gedizlioğlu zich de nacht eerder voor als een plek of een ruimte dan als een verschijnsel dat zich over een bepaalde tijd uitstrekt. Het is een plaats van fluisteringen, van vergeefse pogingen om iets te zeggen. “Als ik me gefluister voor de geest haal, roept dat bij mij het gevoel op van een textuur, iets waar je met je vingertoppen overheen kunt strijken”, zegt Gedizlioğlu. “Er zitten percussieve elementen in, maar gedreven door adem is het ook een veranderlijke, brede band van ruis. In ‘Nacht’ laat ik het ensemble niet alleen spelen met *extended techniques*, ik gebruik ook de stemmen van de musici. Ze moeten een tekst voordragen binnen beperkte tijd, waardoor er vanzelf een zekere hectiek insluipt, een gevoel van urgentie. Doordat de woorden niet gelijktijdig klinken, worden het golven van fluisteringen. Voor luisteraars is het niet gemakkelijk om de tekst te volgen, of zelfs maar te verstaan.”

In het stuk wisselen zachte en luide passages elkaar abrupt af. Tussen die uitersten zitten momenten van stilte, die door hun plaatsing extra nadruk krijgen. Eigenlijk zijn het die momenten die cruciaal zijn in het werk, aldus Gedizlioğlu.

György Ligeti: Pianoconcert (1985-1988)

Het Pianoconcert heeft een moeizame ontstaansgeschiedenis. Een groot aantal concepten die Ligeti schreef voor het eerste deel, belandden in de prullenmand. Het uiteindelijke resultaat voldeed aan zijn eisen. Hij bestempelde het tot zijn artistieke credo. In een toelichting bij de compositie schrijft hij: “Ik betuig mijn onafhankelijkheid van zowel de criteria die de traditionele avantgarde hanteert, als die van het modieuze postmodernisme. De muzikale zinsbegoochelingen die ik zo belangrijk vind, zijn geen doel op zich maar veeleer de grondslag van mijn esthetische stellingname. Ik geef de voorkeur aan muzikale vormen die niet zo zeer procesmatig zijn, maar eerder het karakter van voorwerpen hebben: muziek als bevroren tijd, als een voorwerp in een imaginaire ruimte, die in onze verbeelding opgeroepen is, als een structuur die zich in het echt weliswaar ontvouwt in de verstrijkende tijd, maar denkbeeldig in al zijn ogenblikken tegelijkertijd

bestaat. Mijn belangrijkste doel als componist is het uitbannen van de tijd, het opheffen van haar verglijden, haar op te sluiten in het heden van het ogenblik.”

Om dat te bereiken gebruikte hij middelen die hij ontdekt had in Afrikaanse muziek en in het werk van Conlon Nancarrow: het tegelijkertijd toepassen van gelaagde ritmes en tempi. Etnomusicoloog Simha Arom had hem in de jaren tachtig opnamen laten horen die hij in Afrika gemaakt had, waarbij hij de mensen gevraagd had met de muziek mee te klappen. Daaruit bleek dat ze in hun gestapelde ritmepatronen geen accenten aanbrachten, waardoor de muziek als het ware leek te gaan zweven. Ligeti was gefascineerd door dat fenomeen en gaf het een plek in zijn muzikale denken. Hij paste dat toe in het eerste deel van het Pianoconcert, waarin hij eenvoudige maatsoorten over elkaar heen legt. Doordat die zich met verschillende snelheden voortbewegen, gaan ze niet rond in herkenbare cycli. Het effect is muziek die lijkt te gaan vliegen. In het derde deel werkt hij het idee van gestapelde maatsoorten verder uit. Door met wisselende accenten te werken, lijken zich steeds andere maatsoorten te manifesteren, vergelijkbaar met een moiré-effect. Denkbeeldige ritmes, noemt hij die.

Een andere ontdekking die hij in het Pianoconcert verwerkte was die van de fractals, een van de exponenten van de chaostheorie. Met behulp van wiskundige formules kunnen betrekkelijk eenvoudige vormen eindeloos herhaald worden in steeds geringere omvang, waardoor ze uitgroeien tot intrigerende, complexe beelden, vaak gekruld tot spiralen. Dat gegeven paste hij toe in het vierde deel, waarin de muziek zich ontwikkelt tot een kaleidoscopische werveling van gelaagde fragmenten die soms uitdijen en inkrimpen. Zijn belangstelling voor tonen en samenklanken buiten het westerse toonsysteem is te horen in het gebruik van trekfluitjes en ocarina's. Die zet hij, naast twee mondharmonica's, ook in om bijzondere klankeffecten teweeg te brengen, met name in het langzame tweede deel.

Enno Poppe (1969) studeerde aan de Hochschule der Künste in Berlijn. Poppe geldt als een van de meest prominente Duitse componisten van het moment. Hij heeft talrijke prijzen ontvangen voor zijn werk, waaronder een prijs van de Akademie der Künste in Berlijn en in 2013 de Hans-Werner-Henze-Preis voor 'voortreffelijke prestaties'. Naast zijn activiteiten als componist treedt hij op als dirigent (sinds 1998 van ensemble mosaik) en pianist. Hij geeft ondermeer les tijdens de jaarlijkse zomercursussen in Darmstadt. Hij is lid van de Akademie der Künste in Berlijn, de Akademie der Wissenschaften und Künste in Düsseldorf en de Bayerische Akademie der Schönen Künste in München. Hij was al enkele malen te gast tijdens November Music.

Iris ter Schiphorst (1956) is breed georiënteerd. Ze heeft jarenlang gespeeld als klassiek pianist, maar ook als bassiste, slagwerker, toetsenspeler en geluidstechnicus in uiteenlopende rockbands. In haar muziek bestrijkt ze alle mogelijke genres. Haar werk werd uitgevoerd door gerenommeerde ensembles. In 2015 ontving ze de prestigieuze Heidelberger Künstlerinnenpreis. Sinds 2013 is ze lid van de Akademie der Künste in Berlijn. In 2015 werd ze benoemd tot professor mediacompositie aan de Universität für Musik und darstellende Kunst in Wenen.

Geboren in de Turkse stad Izmir studeerde **Zeynep Gedizlioğlu** (1977) compositie bij Cengiz Tanç in Istanbul, Theo Brandmüller in Saarbrücken, Ivan Fedele in Straatsburg en Wolfgang Rihm in Karlsruhe. Ze woont tegenwoordig in Berlijn. Haar muziek is uitgevoerd tijdens festivals in Duitsland en daarbuiten, waaronder MaerzMusik, Wien Modern, de Salzburger Festspiele, SoundState Festival. In 2014 was ze 'Componist van het jaar' bij de vijfde Donizetti Classical Music Awards in Istanboel. Vorig jaar won ze de Heidelberger Künstlerinnenpreis. Dit jaar ontving ze de Kunstpreis Berlin in de afdeling muziek.

György Ligeti (1923-2006) geldt als een van de belangrijkste componisten van de afgelopen eeuw. Eind jaren vijftig ontwikkelde hij een volstrekt eigen stijl van componeren, die hij micropolyfonie noemde. Daarin bewoog een veelheid aan melodieën zo dicht langs en door elkaar, dat de afzonderlijke lijnen niet meer van elkaar te onderscheiden waren, en intens gekleurde klankwolken vormden. De schilderijen van Jeroen Bosch en Pieter Breugel de Oude, die hem inspireerden tot zijn opera *Le Grand Macabre*. En fractals, meetkundige figuren die op basis van betrekkelijk eenvoudige formules leiden tot complexe beelden.

Ensemble Modern werd opgericht in 1980 en geldt als een van de meest vooraanstaande ensembles voor eigentijdse muziek. Het heeft een internationale bezetting van musici uit verschillende Europese landen, maar ook uit India, Israël, Japan en de Verenigde Staten. Het ensemble is gevestigd in Frankfurt am Main, en kent een democratische organisatievorm. Elk jaar speelt het zo'n zeventig hedendaagse composities. Twintig daarvan zijn wereldpremières. Het heeft gewerkt met componisten als John Adams, George Benjamin, Peter Eötvös, Brian Ferneyhough, Heiner Goebbels, Hans Werner Henze, Mauricio Kagel, György Kurtág, Helmut Lachenmann, György Ligeti, Olga Neuwirth, Enno Poppe, Rebecca Saunders, Karlheinz Stockhausen, Steve Reich en Frank Zappa. Het veertigjarige bestaan van het ensemble wordt volgend jaar gevierd met uitgebreide tournees.

De Duitse sopraan **Sarah Maria Sun** (1978) begon op tienjarige leeftijd met zingen. Later studeerde ze lied en opera aan de Musikhochschulen in Keulen en Stuttgart. Hoewel haar repertoire de hele muziekgeschiedenis beslaat, ontwikkelde ze zich daar tot een specialiste in de muziek van de twintigste en eenentwintigste eeuw. Ze heeft meer dan zeventien werken uit deze periode op haar repertoire staan, waaronder vele premières.

Geboren in Jeruzalem groeide **Imri Talgam** (1987) op in Tel Aviv. Daar studeerde hij bij Arnon Erez, Hanna Shalgi en Emanuel Krasovsky. Hij studeerde vanaf 2009 aan de Hochschule für Musik in Hannover. Drie jaar later ontving hij zijn diploma aan de befaamde Juilliard School in New York. Hij won de eerste prijs in het Orléans Concours International dat gericht is op eigentijdse muziek.

In samenwerking met Muziekgebouw aan 't IJ